

πους τῆς ἴστορίας, ποὺς ἔχουν καὶ σήμερα ἀκόμη γονιμότητα, γιὰ νὰ
ἰδοῦμε πόση εἶναι ἡ δύναμη των καὶ ὡς ποὺ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ
μᾶς γίνῃ ἐρμηνευτικὸς βοηθὸς τῆς ἴστορίας.

Γενικὰ ἔνις τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ἔχει ἀξία μονάχα ἐφ' ὅσον μᾶς
βοηθάει νὰ εἰσχωρήσωμε μὲ τὸ νοῦ μας ἐρμηνευτικὰ μέσα στὴ πραγμα-
τικότητα, μονάχα ἐφ' ὅσον μᾶς δίνει τὴ δύναμη νὰ ἀνασηκώσωμε τὸν
πέπλο ποὺ πκεπάζει τὸ πρόσωπο τῆς πραγματικότητας, ὅπου ἐδρεύει ἡ
ζωὴ, δημούχει χυμεῖ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Τὴν ἴστορικὴ πραγματικότητα
μπορεῖ κανεὶς νὰ ζητήσῃ νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ μὲ βάση τὴν ἵδεα. Μπορεῖ
καὶ εἰς νὰ ζητήσῃ νὰ νοιώσῃ τὴν ἴστορικὴ ζωὴ ὡς τὴν ζωὴ τῆς ἴδεας.
“Ολη ἡ ἴστορία τότε κινεῖται καὶ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ἴδεα. “Ολοι οἱ
καὶ κατευθύνονται πρὸς τὴν πραγμάτωση τῆς ἴδεας. Ἡ ἴδεα εἶναι
ἔδω μιὰ λογικὴ ὀντότητα, μιὰ λογικὴ ὑπόσταση, ποὺ πρέπει νὰ πραγ-
ματοποιηθῇ, νὰ γίνῃ ἀπτὴ μέσα στὴν ὑλὴ τῆς ζωῆς, νὰ γίνῃ ζωὴ.
Τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἐρμηνείας τῆς ἴστορίας τὸν χαρακτηρίζομε ὡς
ἴδεοκρατία. Γιατὶ ἔδω μέσα κρατεῖ ἀπόλυτα ἡ ἴδεα. Ἡ ἴδεα κρατεῖ
καὶ μέσα στὴν ἴστορία ὡς ζωὴ καὶ μέσα στὴν ἴστορία ὡς ἐπιστήμη καὶ
μέσα στὴ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας. Τὴν ἴστορικὴ πραγματικότητα πάλι
μπορεῖ κανεὶς νὰ ζητήσῃ νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ ἀν πάρη ὡς βάση ἐρμηνευ-
τικὴ ἔνια μεγάλο συνταρακτικὸ γεγονός μέσα στὴν ἴστορία, ὅπως εἶναι
ἡ ἀποκάλυψη, ὅπως εἶναι τὸ φανέρωμα μιᾶς μεγαλοδύναμης πνευ-
ματικῆς ἀρχῆς, ὅπως εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τότε ἡ ἴστορία
ρυθμίζεται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη, ἀπὸ τὴν παράδοση.
Ἡ ἴστορία ἔδω κινεῖται ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη, ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ
πρὸς τὴν παράδοση. ባ ἴστορία στὴν περίπτωση αὐτὴ ὑπάρχει γιὰ νὰ
πραγματώνεται αἰώνια ἡ παράδοση, τὸ νόημα πυὺ ἔχει ἡ παράδοση.
Νὰ γίνεται αἰώνια κάτι ποὺ ἔγινε μιὰ φορὰ στὸν κόσμο μὰ ποὺ ἔχει
ἀπόλυτο χαρακτῆρα. Τὸν ἐρμηνευτικὸ τοῦτο τρόπο τῆς ἴστορίας τὸν χα-
ρακτηρίζομε ὡς παραδοσιοκρατία. “Υπάρχει τέλος κι ἔνας ἀκόμη
ἐρμηνευτικὸς τρόπος τῆς ἴστορίας ποὺ ἔχει μεγάλη γονιμότητα, ποὺ
μᾶς βοηθάει πολὺ γιὰ νὰ πλησιάσωμε τὸ πρόσωπο τῆς ἴστορίας· ὁ δυ-
ναμικός. Ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ εἶναι ἔδω ἡ ἴδια ἡ ζωὴ ὡς δυναμικὴ
ὑπόσταση. ባ ζωὴ ὡς κάτι ποὺ κινεῖται, ποὺ μάχεται, ποὺ ζητάει μὲ

ἀκαταμάχητη δομή νὰ φανερώσῃ τὸν ἔαυτό της, νὰ βγῆ ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω, νὰ δράσῃ.

Καὶ οἵ τρεῖς αὐτοὶ ἐρμηνευτικοὶ τρόποι τοῦ Ἰστορικοῦ γίγνεσθαι εἶναι γόνιμοι, μᾶς φέροντας κοντά στὴν Ἰστορικὴν πραγματικότητα, κανένας δῆμος ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἔχει ἀπόλυτη σημασία, κανένας ἀπὸ αὐτοὺς μογάχος του δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὸ μυστικὸ τῆς Ἰστορίας. Γιατὶ ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἀπομονώνει ἔνα στοιχεῖο τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς καὶ ζητάει ἀπὸ αὐτὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ τάλλα. "Εἰσι ἔκεινο τὸ στοιχεῖο ποὺ τὸ ἀπομονώνει ἀποχτῷ ἀπόλυτη σημασία καὶ τάλλα σχετική" ἔτσι ὑποτιμῶνται τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς. "Ἐνας ἐρμηνευτικὸς τύπος, γιὰ νάχῃ ἀπόλυτη ἀξία, θὰ πρέπῃ νάχῃ τὴ δύναμη νὰ παρουσιάσῃ ὡς τὴ φύσις των μεγάλων Ἰστορικῶν φαινόμενα, δῆμος εἶναι ἡ ἀρχαῖα Ἑλληνικὴ τέχνη, τὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο, ἡ καθολικὴ ἐκκλησία κ. λ. π. Τὰ μεγάλα τοῦτα Ἰστορικὰ φαινόμενα, ἔχουν μέσα τους δῆλο τὸ νόημα τῆς Ἰστορίας, εἶναι καρποὶ τοῦ Ἰστορικοῦ πόνου μεγάλων λαῶν· εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ἰστορία πραγματωμένη ἀπόλυτα.

Γιὰ νὰ φανῇ ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἐρμηνευτικοὺς τρόπους δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐρμηνεύσῃ καθολικὰ ἔνα ἀπὸ τὰ μεγάλα αὐτὰ Ἰστορικὰ φαινόμενα, θὰ πάρωμε τὴν ἀρχαῖα Ἑλληνικὴ τέχνη καὶ θὰ προσπαθήσωμε νὰ τὴν παρακολουθήσωμε μονάχα μὲ τὸν πρῶτο ἐρμηνευτικὸ τρόπο, τὸν ἴδεοκρατικό. Θὰ φανῇ δὲ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση αὐτὴ ὅτι ὁ ἐρμηνευτικὸς αὐτὸς τρόπος ἔχει σχετικὴ δύναμη. Ταυτόχρονα δῆμος θὰ φανῇ ὅτι καὶ οἱ δυὸι ἄλλοι ἐρμηνευτικοὶ τρόποι ἔχουν σχετικὴ ἐρμηνευτικὴ γονιμότητα, ἀφοῦ θ' ἀναγνώρισθῇ πὼς ἡ ἴδεα εἶναι ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς. Μὲ τὴν ἀναγνώριση αὐτὴ σχετικοποιεῖται καὶ ἡ ἀξία τῶν ἄλλων δύο στοιχείων τῆς παραδόσεως καὶ τῆς δυναμικῆς ὑποστάσεως ἢ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. "Ἔτσι δὲν θάχωμε ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμε εἰδικὰ τοὺς δυὸι ἄλλοις ἐρμηνευτικοὺς τρόπους. "Ἐμμεσα θὰ φανῇ πὼς καὶ ἡ δική των ἐρμηνευτικὴ ἀξία εἶναι σχετικὴ καὶ πὼς ἡ ἀπόλυτοποίησή των εἶναι λογικὰ ἀδύνατη, ἀφοῦ θὰ φανῇ πὼς ἡ Ἰστορία δὲν ὑφαίνεται μονάχα ἀπὸ ἔνα στοιχεῖο, παράδοση ἢ ζωή, ἀλλὰ ἀπὸ περισσότερα καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ἴδεα, τὴν παράδοση, καὶ ζωή.

"Αν λοιπὸν ἔπιχειρήσωμε νὰ ἐρμηνεύσωμε τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη σύμφωνα μὲ τὸν Ἰδεοκρατικὸν τρόπο, θὰ πρέπῃ νὰ ἴδοῦμε ἂν ὁ τρόπος αὐτὸς μᾶς δίνῃ τὴν δύναμην νὰ ἔξαντλήσωμε ἐρμηνευτικὰ τὸ μεγάλο τοῦτο ἰστορικὸν ἔργο. Ποὺν ἀπὸ κάθε ἔρευνα καὶ ἀπὸ κάθε προσπάθεια ἐρμηνείας ἀντικρύζομε ἕνα ἀπέραντο πλῆθος ἀπὸ καλλιτεχνήματα. Σκοπὸς τῆς ἐρμηνείας εἶναι νὰ δείξῃ ποιὸν νόημα κρύβεται ἢ καλύτερα φανερώνεται μέσα σ' αὐτὸν ἡ ἀναρίθμητο πλῆθος ἀντὸν καλλιτεχνικὰ ἔργα. Ἡ ἐρμηνεία θὰ ἔχῃ ἀξία ἂν μπορέσῃ νὰ μᾶς πείσῃ πὼς ὁ ἀτέλειωτος αὐτὸς θησαυρὸς ἀπὸ ἔνυλες μορφές, ἀπὸ ἔνυλα πλάσματα τῆς φαντασίας ἐνὸς μεγάλου ἰστορικοῦ λαοῦ, συνέχεται ἀπὸ μιὰ ἐνωτικὴ ἀρχή πὼς ὅλα φανερώνουν μιὰ ἰδέα, μιὰ ἀρχή. Τὴν πλούσια ὥλη ποὺ ἔχομε μπροστά μας, ἔτσι δρίζει ὁ Ἰδεοκρατικὸς ἐρμηνευτικὸς τρόπος, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν συντάξωμε σὲ ἐνότητα, νὰ τὴν συγκεντρώσωμε πρὸς μιὰ γενικὴ ἰδέα ποὺ νὰ πηγάδῃ ὅμως ἀπὸ τὴν ἵδια τὴν οὖσία τῆς ἀρχαίας τέχνης. Πρέπει, γιὰ νὰ μπορέσωμε νὰ ἐρμηνεύσωμε, νὰ ἀκροασθοῦμε τὸν αἰσθητικὸν ἀνασασμὸν ποὺ ἔχουν αὐτὰ τὰ ἔργα, αὐτὲς οἱ ἔνυλες μορφές, ἢ καλύτερα αὐτὲς οἱ ἔνυλες ψυχὲς ποὺ μᾶς κοιτάζουν ἀφωνα καὶ γαλήνια σὰν νάρχωνται ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα καὶ νὰ βαδίζουν πρὸς τὴν αἰωνιότητα. Ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ἔνυλες μορφές ἀκοίεται ἡ ἵδια ἀναπνοή. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ θὰ μπορέσωμε νὰ τὴν ἀκούσωμε μετατρέπεται μονομιᾶς τὸ ἀναρίθμητο καὶ ἀσύνταχτο ἐκεῖνο πλῆθος ἀπὸ ἔργα τέχνης σὲ μιὰ ὠργανωμένη καὶ συνταγμένη ὅλότητα. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἀποχτῷ ἀριθμωσην ἐνιαία καὶ πνοή καθολική. "Υστερα ἀπὸ μακροχρόνια ἀκρόαση καὶ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἀρχαία τέχνη, ἔρχεται ἡ στιγμὴ ὅπου ὅλος αὐτὸς ὁ πλοῦτος ὁργανώνεται σὲ ἕνα ἐνιαῖο ἰστορικὸ σῶμα, ποὺ κινεῖται σύμφωνα μὲ ἕνα ἐνιαῖο καὶ συγκεκριμένο όυθμό. Ὁ συγκεκριμένος αὐτὸς όυθμὸς εἶναι τὸ μυστικὸ ποὺ συνέχει ὅλα τὰ ἀρχαῖα ἔργα τέχνης, εἶναι τὸ ἀρχιμήδειο σημεῖο ἀπὸ ὅπου μπορεῖ κανεὶς ὅλα νὰ τὰ θέσῃ σὲ κίνηση.

"Ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἀνατέλλει μιὰ καθολική, κυρίαρχη ἰδέα. Εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ἀρχαίας αἰσθητικῆς, ποὺ δρίζει διὰ τὸ σῶμα πρέπει νάχη τόση ἀρμονία, τόση ἐσωτερικὴ ἰσορροπία ὥστε νὰ ἀναπαύεται στὸν ἑαυτό του, νάχη τόση αὐτάρκεια ὥστε νὰ μὴ τείνῃ καθόλου ἔξω ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ του κανόνια, νὰ ὑπάρχῃ αὐτόνομα καὶ

νὰ εἶναι ἔινας ἐλεύθερος καὶ ἀκέραιος κόσμος. Ὁπότε τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ ἴδεα αὐτὴν θὰ φωτίσῃ τὸν νοῦ τοῦ ἴστορικοῦ τῆς τέχνης, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ ἴδεα αὐτὴν θάρσυσῃ νὰ προσδιορίζῃ τὴν ἔρμηνευτικὴν διαίσθησην τοῦ ἴστορικοῦ τῆς τέχνης, δλα τὰ ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα θὰ παρουσιάζωνται ως σύγκεκριμένες προσπάθειες ποὺ κάνει ἡ καλλιτεχνικὴ συνείδηση τῶν ἀρχαίων γιὰ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα ἐκεῖνο ποὺ τὴν ἀνησυχεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας τοῦ σώματος. Τὸ πρόβλημα τοῦτο φαίνεται τώρα πὼς εἶναι τὸ κατ' ἔξοχὴν πρόβλημα ποὺ παριδεύει τὴν ψυχὴν τῶν ἀρχαίων καὶ ποὺ δὲν ὑπάρχει μονάχα στὴ τέχνη ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη των τὴν ζωή. Ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει μονάχα στὴν ἀρχαία τέχνη, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ αὐτάρκεια, τοῦτο τὸ ζητεῖ ὁ ἀρχαῖος καὶ μέσα στὴν ἡθικὴν του καὶ πνευματικὴν ζωήν. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην ζητάει νὰ γίνῃ ἥθικὰ καὶ πνευματικὰ ἀκέραιος, νὰ ὠριμάσῃ ως δλότητα, ως ἐνότητα πούχει ἐσωτερικὴ ἀρμονία καὶ ἀπόλυτη αὐτάρκεια. Τὸ ἵδιο πρόβλημα θέτει ὁ ἀρχαῖος καὶ στὴν πολιτεία του. Ἡ πολιτεία τοῦ ἀρχαίου εἶναι μιὰ δλότητα ποὺ ἔχει ἀρμονία καὶ αὐτάρκεια. Ἐπάνω σ' αὐτὴν τὴν ἴδεα στηρίζεται ἡ πολιτεία καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἄλλὰ καὶ πέρα ἀκόμα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, ἔκει ποὺ γιὰ μᾶς τοὺς νεωτέρους ἀνθρώπους βασιλεύει ἡ τύχη, μέσα στὴ φύση, ἔκει ὁ ἀρχαῖος βλέπει ἀπόλυτη ἐσωτερικὴ ἀρμονία καὶ αὐτάρκεια. Ὁ κόσμος εἶναι γιὰ τὸν ἀρχαῖο κάτι ποὺ ἔχει ἀπόλυτη ἀρμονία καὶ αὐτάρκεια. Ὁπότε πρόβλημα λοιπὸν αὐτὸν τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας φαίνεται πὼς προσδιορίζεται ὅλη ἡ ἀρχαία ζωή. Εἰδικὰ δὲ ἀπὸ ἔξαρταται ἡ ἔξελιξη τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἡ ἀρχαία τέχνη εἶναι μιὰ εἰδικὴ διαδικασία μὲ δικούς της νόμους καὶ δική της διαλεκτική, ποὺ κατατίνει νὰ λύσῃ αὐτὸν τὸ πρόβλημα μὲ δικό της τρόπο, ἐντοπισμένο στὸ ἀνθρώπινο σῶμα.

Ἄν λοιπὸν ὁ ἴστορικὸς τῆς τέχνης ξεκινήσῃ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδεα, μπορεῖ τότε νὰ παρακολουθήσῃ ἔναν-ἔναν καλλιτέχνη χωριστὰ καὶ νὰ ἔξετασῃ ἂν ὁ καθένας κατορθώνῃ νὰ λύσῃ αὐτὸν τὸ πρόβλημα, αὐτὴ τὴν τάση τῆς ἀρχαίας ψυχῆς νὰ φτιερωθῇ σὲ σῶμα ἀρμονικὸ καὶ αὐτάρκειας. Ὁ ἴστορικὸς τῆς τέχνης θὰ βρῇ τότε πὼς ἀλλοι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καλλιτέχνες εύνοοῦν πολὺ τὴν ἔξελιξην τὴν

λύση τοῦ προβλήματος τούτου, ἄλλοι πάλι τὴν ἀνακόπτουν, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀτομική των δύναμη καὶ συγκεκριμένη ἴστορική των προσπτική. Κι' ὅταν φθάσει ὁ ἴστορικὸς τῆς τέχνης στοὺς μεγάλους καλλιτέχνες τῆς ἀρχαίας ψυχῆς, θὰ ἵδῃ πώς αὐτοὶ ἔλυσαν ἀπόλυτα τὸ πρόβλημα τῆς ἀρμονίας, δηλαδὴ αὐτοί, ἐπειδὴ πόνεσαν περισσότερο γιὰ τὴ μορφὴ ποὺ ζητοῦσε νὰ δώσῃ στὸ σῶμα της ἡ ἀρχαία ψυχή, κατώρθωσαν νὰ βροῦν τὴν μορφὴ ποὺ ζητοῖσαν μὲ τὸν πόνο τους. Θὰ πεισθῇ τότε ὁ ἴστορικὸς τῆς τέχνης πὼς ἐδῶ μέσα, σ' αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ἀνθρώπους, ὥριμασε τόσο πολὺ ὁ πόνος ποὺ ἔγινε πιὰ ἀντιεμενικὴ μορφὴ κι' ἔχαραχθηκε ἐπάνω στὸ μάρμαρο, ὥριμασε τόσο πολὺ ὁ πόνος ποὺ εὑρῆκε καὶ τὸν τρόπο νὰ ἐκφρασθῇ κλασικά. Τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἐλεύθερο φανέωμα τοῦ πόνου τῆς ἀρχαίας ψυχῆς, τόσο ἐλεύθερο ὥστε νὰ γράφεται ἐπάνω στὸ μάρμαρο κατὰ τρόπο ἀθάνατο.⁶ Ο ἐλευθερωμένος ἀνθρώπος εἶναι ἔκεινος ποὺ εἶναι χαραγμένος ἀπάνω στὸ μάρμαρο. Τὰ κλασικὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης εἶναι οἱ μορφὲς τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας, φρανερώνουν τὴν ἐλευθερωμένη ψυχὴ ἐνὸς μεγάλου λαοῦ· ἐλευθερωμένη μὲ δικό της πόνο καὶ δικό της μόχθο ἀπὸ δικό της βάρος καὶ δικά της δεσμά· ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ὕλης καὶ τῆς ἀνωνυμίας. ⁷ Αν τώρα ὁ ἴστορικὸς τῆς τέχνης σταθῇ στὸ ἀκρότατο τοῦτο σημεῖο τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὅπου τὸ ἀνθρώπινο χέρι ἀγγίζει τὸ μάρμαρο, ὅπως ἀγγίζει τὸ χέρι τοῦ θεοῦ τὸν πωτόπλαστο καὶ τοῦ δίνει ζωὴ καὶ κίνηση, καὶ στρέψῃ πίσω τὰ μάτια του θὰ νοιώσῃ ὅλη τὴν πορεία ποὺ διαγράφει ἡ ἔξελιξη τῆς ἀρχαίας τέχνης ὡς ἓνα προσκύνημα πρὸς τὴν ἀρμονία καὶ τὴν αὐτάρκεια. ⁸ Όλοι οἱ προηγούμενοι καλλιτέχνες ἔκεινησαν γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὴν ἀρμονία· κι' ἄλλοι ἔμειναν καταμεσῆς στὸ δρόμο κι' ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ πλησιάσουν περισσότερο πρὸς τὴ μορφὴ ἔκεινη. Οἱ μεγίλοι εἶδαν τὴ μορφὴ τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας κατάματα καὶ γι' αὐτὸ μπροσταν καὶ τὴν χάραξαν μὲ τέτοια τελειότητα ἐπάνω στὸ μάρμαρο. Κάθε προηγούμενη προσπάθεια ἔχει δική της ἀξία, λύει τὸ πρόβλημα μὲ τὸ δικό της τρόπο, ἀλλὰ τὴν ἐσωτερική της ἀξιολόγηση καὶ τὴν τελική της δικαίωση τὴν βρίσκει μέσα στὴ κλασικὴ μορφή. ⁹ Εκεῖ μέσα συγχωνεύονται ὅλες οἱ προηγούμενες, γιατὶ ἀπ' ἔκει μέσα φαίνεται καθαρὰ ποιὸς ἦταν ὁ πυρηνας

τῆς ίστορικῆς διαδικασίας τῆς ἀρχαίας τέχνης πώς ή ἀρχαία προσωπικότητα ήθελε νὰ ίδῃ αἰσθητά τὸν ἑαυτό της ἐπάνω στὸ μάρμαρο ὃς κάτι ποὺ ἔχει ἀπόλυτη ἀρμονία καὶ αὐτάρκεια, ήθελε νάβρῃ ἀπόλυτη ἀνάπαυση στὸν ἑαυτό της καὶ νὰ μὴ ζητάῃ καμιαὶ βοήθεια ἀπ' ἔξω.

Ο ἔρμηνευτικὸς αὐτὸς τρόπος τῆς ίστορίας, τῆς ίστορικῆς ζωῆς, εἶναι ίδεοκρατικός. Παρακολουθεῖ ἀπὸ στάδιο σὲ στάδιο τὴν ἐξέλιξη τῆς ίδεας, μᾶς ὀφεισμένης ίδεας, ὅπως λ. χ. στὴν ἀρχαία τέχνη καὶ στὴν ἀρχαία ζωὴ γενικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ίδεας τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας. Κατὰ τὸν ἔρμηνευτικὸν αὐτὸν τρόπο ὅλη η ίστορικὴ διαδικασία γίνεται ἐδῶ γιὰ νὰ φανερωθῇ ἕνα θεμελιακὸ ίδεοκρατικὸ στοιχεῖο, νὰ φανερωθῇ μιὰ μορφὴ τοῦ πνεύματος, μιὰ ζωὴ θεμελιεμένη στὴν ίδεα. Ήταν δούλευει η ίστορία τῶν προβλημάτων ποὺ παρακολουθεῖ τὴν ίστορικὴ ζωὴ ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν προβλημάτων, τῶν ίδεῶν ποὺ πραγματώνονται μέσα της. Ο τρόπος ὅμως αὐτὸς τῆς ἔρμηνείας τῆς ίστορικῆς ζωῆς, ὅσο γόνιμος κι' ἀν εἶναι, δὲν ἔχει ἀπόλυτο κῦρος. Εγειρει περιωρισμένη σημασία, γιατὶ η ίστορικὴ ζωὴ δὲν ὑπάρχει μονάχα μὲ τὴν ίδεα. Η ίδεα δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο τῆς ίστορίας.

Ας περιορισθοῦμε πάλι στὸ παράδειγμα τῆς ἀρχαίας τέχνης γιὰ νὰ ίδομε γιατὶ καὶ πώς ὁ ἔρμηνευτικὸς αὐτὸς τρόπος τῆς ίστορικῆς ζωῆς, ἔχει περιωρισμένη μονάχα ἀξία. Η ίδεα τῆς ιδιομονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας τοῦ σώματος, ποὺ φαίνεται ὅτι ὁμοίζει ὅλη τὴν πορεία τῆς ἀρχαίας τέχνης, σχηματίζεται πρῶτα μέσα στὸ νοῦ τοῦ ιστορικοῦ τῆς τέχνης κατὰ τρόπο γενικό, ὡς ἀφηρημένη μορφὴ, ἀν καὶ ὁ σχηματισμὸς της προκύπτει ὑστερα ἀπὸ μακροχρόνια ἐπαφὴ ποὺ ἔχει ὁ ίστορικὸς τῆς τέχνης μὲ τὰ ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα. Η πρώτη σύλληψη τῆς ίδεας αὐτῆς μέσα στὸ νοῦ του εἶναι γενική, εἶναι ἀφηρημένη, δηλαδὴ η ίδεα αὐτὴ ἔχει ἀρχικὰ καθολικὸ κῦρος. Αὐτὸς ἄλλως τε εἶναι ὁ χαρακτῆρας τῆς ίδεας. Η ίδεα εἶναι πάντα μιὰ γενική, ἀφηρημένη μορφὴ ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ισχύσῃ παντοῦ, νάχῃ δύναμη πέρα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο. Ωστε πρὸιν ἀκόμα προχωρήσῃ ὁ ίστορικὸς τῆς τέχνης καὶ ζητήσῃ νὰ ἐπαληθεύσῃ ἐμπράγματα τὴν ίδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας, πρὸιν ἀρχίσῃ τὴν εἰδικὴ ἔρευνα του, η ίδεα ἔχει γενικὸ χαρα-

κτηρια, δηλαδὴ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ ἀρχαίου καὶ ζῆ ὡς στοιχεῖο τοῦ νοῦ, ζῆ μέσα στὸ νοῦ τοῦ ἴστορικοῦ τῆς τέχνης καὶ πηγάζει ἀπὸ ἕνα ὠρισμένο αἰσθητικὸν ἢ καὶ μεταφυσικὸν σύστημα· αἰσθητικό, ἐφ' ὃσον πρόκειται νὰ ἔρμηνευθοῦν μὲν αὐτὸν μονάχα τὰ ἔργα τῆς τέχνης, μεταφυσικό, ἐφ' ὃσον ἡ ἔρμηνευτική του δύναμη εἶναι καθολική καὶ δὲν ἀφίνει τίποτε ἀνερμήνευτο, οὔτε τὴν ἡθικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου οὔτε τὴν ζωὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου. Τὸ αἰσθητικὸν τοῦτο σύστημα δρίζει διι τοισθικὸν εἶναι ἔκεινο ποὺ ἔχει μέσα του ἀπόλυτη ἀρμονία καὶ αὐτάρκεια καὶ ἀναπαύεται στὸν ἑαυτό του. Τὸ μεταφυσικὸν σύστημα τοῦ εἴδους αὐτοῦ δρίζει διι τέλειο εἶναι ἔκεινο ποὺ δὲν δέχεται τίποτε ἀπ' ἔξω, ἔκεινο ποὺ δὲν δανείζεται ἀπὸ πουθενὰ δύναμη γιὰ νὰ ζήσῃ, ἔκεινο ποὺ ἔχει ἀπόλυτη αὐτάρκεια. Ἐδῶ διιως δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ μεταφυσικὸν σύστημα ἀλλὰ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τοῦτο μονάχα ἐφ' ὃσον διαπιστώνομε διι ἡ ἵδεα τῆς ἀρμονίας τοῦ σώματος κατάγεται ἀπ' αὐτό.

Τῆς ἵδεας ὁ χαρακτῆρας εἶναι γενικός. Ὡς γενικὴ μορφὴ σχηματίζεται λοιπὸν ἡ ἵδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας τοῦ σώματος μέσα στὸ νοῦ τοῦ ἴστορικοῦ τῆς τέχνης. Καὶ διο περισσότερο ἀφηρημένη εἶναι ἡ ἵδεα αὐτή, τόσο περισσότερο εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἀμφιβάλωμε ἀν ἔχη τὴν ἔρμηνευτική δύναμη ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸ νόημα τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων. Τὸ ἀφηρημένο σχῆμα ποὺ θάχη στὸ νοῦ του ὁ ἴστορικὸς τῆς τέχνης, ἡ ἵδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας, δὲν θὰ συγκαταβαίνῃ πρὸς τὰ εἰδικὰ καλλιτεχνήματα, δὲν θὰ ἐνσαρκώνεται μέσα στὰ συγκεκριμένα ἔργα τῆς ἴστορικῆς ζωῆς. Ἡ ἴστορικὴ πραγματικότητα ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἔχει νόημα δλωσδιόλου συγκεκριμένο καὶ μοναδικό, δὲν θὲ ἀνεβαίνῃ πρὸς τὸ γενικὸν σχῆμα παρὰ μὲ τὴ βία, δηλαδὴ ἀφοῦ ἀποβάλλει τὴν ἴστορικότητα καὶ τὴν μοναδικότητά της, τὸν πραγματικὸν τῆς χαρακτῆρα. Κάτι ποὺ ὑπάρχει ἴστορικὰ ἔχει ὑπαρξη μοναδική, ὑπάρχει μιὰ φορὰ στὸν κόσμο καὶ δὲν ξαναγεννιέται. Κάτι ποὺ ἔχει λογικὴ ὀντότητα, διπως ἡ ἵδεα, ὑπάρχει ἐπίσης μιὰ φορά, ἔχει ἔνα νόημα, ἀλλὰ τὸ νόημα τοῦτο εἶναι γενικό, δηλαδὴ δὲν εἶναι δεμένο σὲ ὠρισμένη ἴστορικὴ στιγμή, οὔτε σὲ ὠρισμένο ἴστορικὸν τόπο. Ἡ μορφὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης εἶναι κάτι ἴστορικὸν καὶ συνεπῶς ὑπάρχει κατὰ μοναδικὸν

τρόπο. Τουναντίον ἡ ἴδεα τῆς ἀρμονίας τοῦ σώματος, ὅπως καὶ ἡ ἴδεα τῆς ἵστητας, ἢ ἡ ἴδεα τῆς ταυτότητας, εἶναι μιὰ λογικὴ δυτότητα καὶ εἶναι δυνατὸν ὅλοι νὰ τὶς σκεφθοῦν σὲ κάθε τόπο καὶ σὲ κάθε χρόνο, ἀρκεῖ νὰ εἶναι λογικοί. **Η λογικότητα** ἔχει πάντα τὸν χαρακτῆρα τῆς γενικότητας, ἐνῶ ἡ **ἱστορικότητα** ἔχει πάντα τὸν χαρακτῆρα τῆς μοναδικότητας. **Οταν λοιπὸν ζητάει κανεὶς νὰ ἔξηγήσῃ τὴν μοναδικότητα μὲ τὴ γενικότητα, τότε ἀνοίγεται μέσα στὸ νοῦ του μιὰ ἀντινομία, ἕνας ἀγεφύρωτος διχασμός, ὅπου τὸ γενικὸ θὰ προσπαθῇ νὰ καταπνίξῃ τὸ εἰδικό, ὅπου ἡ λογικότητα θὰ ἐπιδιώῃ νὰ ἔρμηνεύσῃ τὴν **ἱστορικότητα**.**

Η ἀντινομία μεταξὺ γενικοῦ καὶ εἰδικοῦ, μεταξὺ γενικῆς μορφῆς γνωστικῆς καὶ εἰδικῆς **ἱστορικῆς** πραγματικότητας, εἶναι μιὰ ἀπὸτις θεμελιακὲς ἀντινομίες τῆς **ἱστορικῆς** ἐπιστήμης. **Άληθινὸς** **ἱστορικὸς** εἶναι ἔκεινος ποὺ εἰδικεύει τόσο πολὺ τὴν γενικὴ μορφή, τὴν γενικὴ ἔννοια, ώστε νὰ φαίνεται πὼς διαχύνεται ἀβίαστα μέσα στὰ **ἱστορικὰ** φαινόμενα ποὺ ἔχεταις καὶ νὰ τὸ ἀναγκάζῃ νὸς ἀνοίγουν τὴν ἐσωτερικότητά των καὶ νὰ φανερώνουν τὸ νόημά των. **Άληθινὸς** **ἱστορικὸς** εἶναι ἔκεινος ποὺ ἔρχεται πρὸς τὰ **ἱστορικὰ** φαινόμενα μὲ μπόλυτη εὐλάβεια, χωρὶς καμμιὰ προκατάληψη θεωρητική, ἔκεινος ποὺ κατορθώνει νὰ μετασχηματίζῃ τὶς γενικὲς γνωστικὲς μορφὲς μὲ τὶς δποίες δουλεύει ὁ νοῦς του σὲ διαισθητικὲς δυνάμεις ποὺ ἀγγίζουν τὰ **ἱστορικὰ** φαινόμενα, τὰ ἔχουντα ἀπὸ τὸν βαθὺ ὑπνὸ τῆς **ἱστορίας** καὶ τὰ ἀνακαλοῦν ἀμέσως στὴ **ζωή**. **Ο** **ἱστορικὸς** λοιπὸν τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἐφ' ὅσον γυρίζει στὸ νοῦ του τὴν ἴδεα ὡς γενικὸ σχῆμα, ὡς γενικὴ μορφὴ ποὺ δὲν καταδέχεται νὰ συνταυτίσῃ τὴν τύχη της μὲ τὰ **ἱστορικὰ** φαινόμενα, δὲν μπορεῖ νὰ ἔρμηνεύσῃ τὸ ἀρχαῖο καλλιτέχνημα. **Άν** ἐπιχειρήσῃ νὰ προσαρμόσῃ τὸ **ἱστορικὸ** ἔργο πρὸς τὴν γενικὴ ἴδεα τότε θὰ παραποτήσῃ τὴν σημασία του, θὰ νοθεύσῃ τὴν συγκεκριμένη ἀξία του. **Άλλὰ** καὶ ἀν ἀκόμη κατορθώσῃ νὰ διαχύσῃ τόσο πολὺ τὴ γενικὴ μορφὴ τῆς ἀρμονίας, ποὺ ἔχει στὸ νοῦ του, μέσα στὰ ἀναρίθμητα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης, κι' ἀν εἰδικεύσῃ, ὅσο γίνεται περισσότερο, τὴν γενικὴ μορφὴ καὶ τότε δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ ἔξαντλήσῃ τὸ νόημα τῆς ἀρχαίας τέχνης, θὰ ἴδῃ μονάχα μιὰ πλευρὰ καὶ θὰ παραγνωρίσῃ ἄλλες ἐπίσης σημαντικές. Δὲν χωράει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀρχαία

τέχνη προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἀρμονία καὶ τὴν αὐτάρκειαν ἀλλὰ ἡ σημασία ποὺ ἔχουν τὰ δυὸ αὐτὰ γνωρίσματα εἶναι ἐδῶ δλωσδιόλου εἰδική· Ἡ ἀρμονία καὶ αὐτάρκεια, ὅπως παρουσιάζονται μέσα στὴν ἀρχαία τέχνη, δὲν ἔχουν γενικό λογικὸ χαρακτῆρα, ἀλλὰ εἰδικό, ἴστορικό. Ὅστε τότε μονάχα θὰ μπορέσῃ ὁ ἴστορικὸς τῆς τέχνης νὰ πλησιάσῃ τὸ νόημα ποὺ ἔχουν αὐτὰ τὰ δυὸ γνωρίσματα τῆς ἀρχαίας τέχνης διαν μετασχηματίσμη τὴν γενική ἵδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας, ἔτοι ὅπως δρᾷζει τὸ εἰδικὸ ἴστορικὸ φαινόμενο ποὺ ἔχει μπροστά του. Τότε ἀγγίζει κάπως μὲ τὴν νόησή του τὸ νόημα ποὺ ἔχει ἡ ἀρχαία τέχνη, χωρὶς βέβαια νὰ τὸ ἔξαγει. Ἡ ἵδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας τοῦ σώματος, ὡς δογανικὸ θρέμμα τῆς ἀρχαίας ζωῆς καὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, εἶναι κάτι πέρα καὶ πέρα συγκεκριμένο. Ἔνω ἡ ἴδια ἵδεα, ὡς γενικὴ μορφὴ ποὺ μποροῦν δλοι νὰ τὴν σκεφθοῦν, εἶναι κάτι ἀφηρημένο.

Γενικὰ λοιπὸν μποροῦμε νὰ εἰποῦμε δτὶ ἡ ἵδεα, ἐφ' ὅσον εἶναι δογανικὸ θρέμμα τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐσωτερικὴ δύναμη τῆς ζωῆς, κινεῖ τὴν ἴστορία, ρυθμίζει τὴν κίνηση καὶ τὴν ἔξελιξη τῆς ἴστορικῆς ζωῆς θετικά, ἐφ' ὅσον δύμας ἡ ἵδεα εἶναι ἀπλῆ, ἀφηρημένη πρόθεση, ἀπλό, ἀφηρημένο σχῆμα, κι ἔρχεται ἀπ' ἔξω νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ζωή, τότε βιάζει τὴν ἴστορία, τότε ἀσκεῖ βία ἐπάνω στὴν ἴστορική ζωή, ζητάει βίαια νὰ τὴν προσαρμόσῃ πρὸς τὸ ἀφηρημένο νόημά της. Εἴτε λοιπὸν ζητάει κανεὶς νὰ ἐρμηνεύσῃ, εἴτε ζητάει νὰ δημιουργήσῃ ἴστορία, ἐφ' ὅσον ἡ ἵδεα εἶναι ἀπλό, γενικὸ σχῆμα, οὔτε ἐρμηνεία ἀληθινὴ θὰ ἐπιτύχῃ οὔτε ἴστορικὴ ζωή θὰ δημιουργήσῃ, γιατὶ τὸ γενικὸ θὰ καταδυιαστεύῃ πάντα τὸ εἰδικό, ἡ γενικὴ μορφὴ δὲν θὰ τὸν ἀφίνῃ οὔτε νὰ νοιώσῃ τὶς πολλὲς εἰδικὲς μορφὲς ποὺ πλουτίζουν τὴν ἴστορική ζωή, οὔτε νὰ δημιουργήσῃ συγκεκριμένες μορφὲς ζωῆς ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν πραγματικὴ γόνιμη ἴστορικὴ ζωή. Ἡ θεωρία θὰ καταπνίγῃ ἐδῶ τὴν ζωή.

Οτι ἡ γενικὴ μορφή, ἡ ἀφηρημένη ἵδεα, δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ δημιουργήσῃ κανεὶς πραγματικὴ ἴστορία, γιὰ νὰ φθάσῃ σὲ πραγματικὴ πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ δημιουργία, τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴν μητρη. Κι ἐμεῖς οἱ νέοι "Ελληνες ἔχουμε πικρότατη πεῖρα ἀπὸ τὴν μητρη, γιατὶ ἀν δὲν ἔχουμε ἀκόμα γλῶσπα ἔνιαῖς ποὺ ν' ἀποτελῇ συνέ-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΦΙΛΟΣΦΑΡΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΡΕΥΝΩΝ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΦΙΛΟΣΦΑΡΙΑΣ

χειριδική τῆς ψυχῆς μας, ποὺ νὰ εἶναι τὸ κάρπισμα τῆς ψυχῆς μας, τοῦτο ὀφεῖλεται ἀποκλειστικὰ στὴν πλάνη ποὺ κυρίειψε κάποτε τοὺς διδηγοὺς τοῦ ἔθνους, πὼς πρέπει νὰ πᾶμε πίσω κι' ὅχι ἐμπόδις, πὼς πρέπει νὰ μιμηθοῦμε κι' ὅχι νὰ δημιουργήσωμε. Ἄλλα ἄς μὴν ἀφῆσθωμε τὸ παραδειγμά μας, τὴν ἀρχαία τέχνη, ἡς ἴδοῦμε ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ παραδειγματική δημιουργία καὶ γιατὶ ἡ ἀφηρημένη ἴδεα δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἡ ιστορικὴ ζωή, νὰ προκύψῃ ἔνγο ἀντικειμενικὸ ποὺ νάχῃ μέσα του δλι τὴ δύναμη τῆς ιστορικότητας. Ἅς πάρωμε ἔναν μεταγενέστερο καλλιτέχνη ποὺ ζητάει νὰ μιμηθῇ τὴν ἀρχαία τέχνη. Ὁ καλλιτέχνης αὐτὸς ζητάει νὰ λύσῃ τὸ ἕδιο πρόβλημα ποὺ ἔλυσε ἡ ἀρχαία τέχνη, ζητάει νὰ φανερώσῃ ἐπάνω στὸ μάρμαρο τὴν ἀρμονία καὶ τὴν αὐτάρκεια τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Γιὰ νὰ προχωρήσῃ στὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ του δι μεταγενέστερος καλλιτέχνης, γιὰ νὰ κινηθῇ τὸ χέρι του, πρέπει δι νοῖς του νάχῃ ἀφομοιώσει τὴν ἴδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας τοῦ σώματος, πρέπει δι νοῖς τους νάχῃ ἐνωθῇ μὲ τὴν γενικὴ μορφή. Χωρὶς αὐτὴ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴν γενικὴ μορφή τῆς αὐτάρκειας καὶ τῆς ἀρμονίας τοῦ σώματος, εἶναι ἀδύνατο νὰ κινηθῇ τὸ χέρι του, εἶναι ἀδύνατο νὰ χαράξῃ ἐπάνω στὸ μάρμαρο τὴ μορφὴ ποὺ ζητάει. Κι' δισ περισσότερο ἐνώνεται δι νοῦς του μὲ τὴν ἴδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας, τόσο καὶ πληρέστερο τυπικὰ θὰ γίνεται τὸ μίμημα, τόσο καὶ μεγαλύτερη ἀκρίβεια θάχῃ τὸ μίμημα του. Καὶ θάρμη μάλιστα στιγμή, ποὺ τὸ μίμημα θάχῃ τὴν ἕδια ἀκρίβεια ποὺ ἔχει καὶ τὸ ἀρχαῖο πρότυπο. Θὰ ἔχῃ δύμας καὶ τὸ συγκεκριμένο νόημα, θὰ ἔχῃ καὶ οὖσιαστικὰ τὴ σημασία ποὺ ἔχει τὸ πρότυπο, ποὺ ἔχει τὸ ἀρχαῖο ἔργο τέχνης; Ὁχι. Ἀπὸ τὸ μίμημα θὰ λείπῃ πάντα ἡ συγκεκριμένη ιστορικὴ ζωή, θὰ λείπῃ ἡ πιοή ποὺ κυβερνοῦσε τὴν ψυχὴ τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνη. Ὁ ἐσωτερικὸς αἰσθητικὸς ἀνασασμὸς θὰ τοῦ λείπῃ, θὰ εἶναι κάτι ποὺ δὲν θὰ ἀναπνέῃ, θὰ εἶναι ψυχός, χωρὶς ἔκείνη τὴ θέση, χωρὶς ἔκείνη τὴν ἐσωτερικότητα καὶ χωρὶς ἔκείνη τὴν εὐπροσηγορία ποὺ ἔχει τὸ ἀρχαῖο ἔργο τέχνης, ἐνῶ θάχη ἀπόλυτη τυπικὴ ἀκρίβεια.

Μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἀρχαία τέχνη δὲν ἐπιδιώκει μονάχα νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς αὐτάρκειας καὶ τῆς ἀρμονίας τοῦ σώματος, δὲν

ρυθμίζεται ἀποκλειστικὰ ἀλὸ τὴν ἀφηρημένη τούτη ἰδέα. "Αν συνέβαινε τοῦτο τότε θάπτετε καὶ τὸ μίμημα νὰ εἶναι τόσο ἀληθινὸς καὶ τὸ πρότυπο, θάπτετε καὶ τὸ μίμημα νάχῃ τόση ζωὴ μέσα του ὅση ἔχει τὸ ἀρχαῖο ἔργο. Πραγματικὰ ὅμως λείπει ἡ οὐσιαστικὴ σχέση μὲ τὰ ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα· τὸ μίμημα δὲν διαποτίζεται ἀπὸ τοὺς χυμοὺς τοῦ ἀρχαίου πνεύματος. Τὸ μίμημα εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς γενικῆς ἰδέας, ἐνῶ τὸ ἀρχαῖο καλλιτέχνημα οὔτε μιὰ γενικὴ ἰδέα παριστάνει οὔτε εἶναι ἡ εἰδικὴ ἐπαλήθευση μιᾶς γενικῆς ἰδέας, ἀλλὰ ἔνα αὐτοκυβερνητό καὶ αὐθυπόστατο. ἐνέργημα μέσα στὸν συγκεκριμένο ίστορικὸ χρόνο, δημιουργημένο ἀπὸ ἔνα συγκεκριμένο ίστορικὸ λαό. Τὸ ἀρχαῖο καλλιτέχνημα εἶναι καρπὸς μιᾶς ζωῆς καὶ μιὰ ὠρισμένη ἀπάντηση στὸ χάος, εἶναι γέννημα ἐνὸς ὠρισμένου τοπείου, ἐνὸς ὠρισμένου λαοῦ κι' ἐνὸς ὠρισμένου πόνου. Εἶναι κάτι πέρα καὶ πέρα μοναδικό. Γιὰ νὰ γίνῃ δὲν ἐφαρμόσθηκε ἀπλῶς μιὰ γενικὴ ἰδέα, ἀλλὰ συνεργάσθηκε ἡ ἰδέα μὲ τὴν ζωή, τὴν ὠρισμένη ζωὴ καὶ μὲ τὴν ὠρισμένη παράδοση. Γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ἀρχαῖο καλλιτέχνημα ἐπόνεσε ἔνας ὀλόκληρος λαός, ποὺ ἔζησε μιὰ φορὰ στὸν κόσμο καὶ ποὺ εἶχε μιὰ ὠρισμένη παράδοση ἀποκλειστικὰ δικῆ του. "Ωστε τὸ ίστορικὸ ἔργο εἶναι δραγανικὸ θρέμμα τῆς ζωῆς, τῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἰδεῶν ἐνὸς λαοῦ. Οἱ δημιουργοὶ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων ζοῦν μέσα σὲ μιὰ ὠρισμένη, ἀπεὴ παράδοση. Ἡ παράδοση αὐτὴ εἶναι τὸ ἰδιαίτερο γνώρισμα ποὺ προσαπαιτεῖται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδέα, γιὰ νὰ δημιουργηθῇ τὸ ἀρχαῖο καλλιτέχνημα.

Ἡ παράδοση ὅμως, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἴδεα ποὺ εἶναι κάτι γενικό, εἶναι κάτι πέρα καὶ πέρα εἰδικό, ὑπάρχει, ὅπως καὶ ὁ λαὸς ποὺ τὴν τρέφει, μιὰ φορὰ στὸν κόσμο. Παράδοση εἶναι μιὰ συγκεκριμένη μορφὴ ζωῆς λαϊκῆς, θρησκευτικῆς, πνευματικῆς, πολιτικῆς, ἐθνικῆς, ἡθικῆς καὶ οἰκονομικῆς. Καὶ ἣ οἰκονομικὴ ζωὴ εἶναι συνυφασμένη ἀπόλυτα μὲ τὴν παράδοση. Γι' αὐτὸν κάθε λαὸς ἔχει δική του οἰκονομική ζωή, ἔχει δικούς τους οἰκονομικούς τρόπους. Ἡ πραγματικὴ ἴστορικὴ ἐρμηνεία εἶναι ἐκείνη ποὺ δὲν ἀποχωρίζει τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ τὶς ἄλλες μορφὲς τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ ἐκείνη ποὺ τὴν συναρτᾷ ἀπόλυτα μὲ ὅλη τὴν ἄλλη ζωὴ τοῦ λαοῦ. Η παράδοση εἶναι ἕνας ὠρισμένος τρόπος ζωῆς ποὺ ὑπάρχει μιὰ φορὰ στὸν κόσμο. Ὁ

λαός, ποὺ κρατάει τὴν παράδοση, εἶναι ἡ πρώτη πηγὴ τῆς δημιουργίας. "Αμα ὁ λαὸς σβύσει, σβύνει καὶ ἡ παράδοση. Ο λαὸς ἔχει ἐκφράσει τὴν ἀτομικότητά του στὴν παράδοση. Τὸ πρόσωπο τοῦ λαοῦ εἶναι μέσα στὴ παράδοση. Η παράδοση, ἀν καὶ εἶναι κάτι ἀπόλυτα σταθερὸ μέσα στὴν ἱστορία ἐνὸς λαοῦ, ὅμως ἔχει μιὰ ἱστορικὴ ἑξέλιξη, ὠριμάζει κι αὐτή, ὅπως ὠριμάζει ὁ λαὸς ποὺ τὴν τρέφει. Η παράδοση εἶναι οἰζωμένη μέσα σ' ἕνα μῆθο πρωταρχικὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πνευματικὴ καὶ ἥθικὴ προΐκα ποὺ δίνει ἡ μοῖρα σὲ κάθε λαό. "Ετσι ἡ παράδοση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπάρχει ως μῆθος ποὺ συμβολίζει τὴν ἴδια τὴν μοῖρα τοῦ λαοῦ. Η παράδοση δουλεύεται, γίνεται ἐσωτερική, ἔξιδανικεύεται. Η παράδοση ἔχει περιεχόμενο ἀνεξάντλητο ποὺ ἐπιδέχεται ἀπεριόριστη διαμόρφωση. Είναι ἐνας ἀμύθητος θησαυρὸς πνευματικὸς ποὺ ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὸν ὠρισμένο λαὸ ποὺ τὸν κατέχει. "Απὸ τὴν παράδοση, ποὺ εἶναι ἡ ὠργανωμένη ζωτικότητα ἐνὸς λαοῦ, πηγάζει ἡ τέχνη.

Χωρὶς παράδοση δὲν υπάρχει τέχνη. Χωρὶς τὸν ἀρχαῖο μῆθο, ἔτσι ὅπως παρουσιάζεται στὸν "Ομηρο καὶ πρὸν ἀπὸ τὸν "Ομηρο, δὲν θὰ υπῆρχε ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη. Στὸν "Ομηρο οἱ μορφὲς τῆς παραδόσεως εἶναι οἱ θεοί, τὰ γαλήνια ἐκεῖνα πλάσματα τῆς ποιητικῆς καὶ θρησκευτικῆς φαντασίας ἐνὸς ἀκμαίου λαοῦ. Οἱ μορφὲς αὐτὲς οἱ θεῖες, οἱ ὄλυμπιες, σιγὰ - σιγὰ μὲ τὴν ἐσωτερίκευση, τὴν ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ λαοῦ, γίνονται ἀνθρώπινες. Οἱ μορφὲς αὐτὲς δέχονται σιγὰ - σιγὰ καθαρὰ ἀνθρώπινο περιεχόμενο, γεμίζουν μὲ τὴν ἀνθρώπινη ὠμορφιά, τὴν ἀνθρώπινη ἀρετὴ καὶ τὴν ἀνθρώπινη φρόνηση. Οἱ μορφὲς οἱ ὅμηρικὲς γεμίζουν μὲ τὸ καθαρὰ ἀνθρώπινο ποὺ τὸ παρουσιάζει ἡ ἀρχαία κλασικὴ τέχνη. Ἡ καθαρὴ ἴδεα τοῦ ἀνθρώπου συνυφαίνεται ἐδῶ μὲ τὴν ἀρχικὴ παράδοση, μὲ τὸν μῆθο, καὶ σιγὰ - σιγὰ τὸν ἔξανθρωπίζει. Τὸ καθαρὰ ἀνθρώπινο, ποὺ φανερώνεται στὰ ἔργα τοῦ Πραξιτέλη καὶ τοῦ Φειδία, ἔχει μεταστοιχειώσει καὶ μετουσιώσει ὅλως διόλου τὴν πανάρχαια παράδοση, τὴν ἔχει ἔξανθρωπίσει. Ἡ τέχνη ἡ ἀληθινὴ ἔξανθρωπίζει τὴν παράδοση ἐνὸς λαοῦ ποὺ ἀρχικὰ εἶναι υπερανθρώπινη. Ἡ ἴδεα τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο ὠριμάζει, φωτίζει ὅλους τοὺς παγάρχαιους μῆθους ποὺ ἔχει σχηματίσει ἐνας λαός. Ὁ ἡθικὸς καὶ πνευμα-

τικὸς πολιτισμὸς κάθε λαοῦ μετασχηματίζει τὸ πανάρχαιο μυθικὸν ὑλικὸν ποὺ ἔχει κάθε λαὸς στὴν ψυχὴν του. Ὁσο πλουσιώτερος εἶναι τὸ μυθικὸν τοῦτο ὑλικό, ὅσο πλουσιώτερος εἶναι ὁ μῆθος ποὺ συνοδεύει τὴν ψυχὴν κάθε λαοῦ, τόσο δυνατώτερος εἶναι ὁ λαός, τόσο πνευματικώτερος μπορεῖ νὰ γίνη. Ὁ μῆθος εἶναι τὸ πρῶτο καὶ παντοδύναμο πνευματικὸν καὶ ἡμικὸν ἔργο τῆς ψυχῆς κάθε λαοῦ. Ὁ μῆθος εἶναι τόσο δυνατὸς ὥστε εἶναι ἀκατάλυτος. Ὁ μῆθος καταλύεται μονάχα μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ ποὺ τὸν ἔπλασε. Ἡ ἰστορία κάθε λαοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ πνευματικὸς καὶ ἡμικὸς ἔξανθρωπισμὸς τοῦ μύθου. Ἡ ἰστορικὴ ζωὴ κάθε λαοῦ φανερώνει πῶς ἔνας λαὸς κατέρρευσε νὰ δώσῃ καθαρὰ ἀνθρώπινη μορφὴ στοὺς ἀρχικὰ ὑπερανθρώπινους μύθους ποὺ ἐσχημάτισε ἡ ποιητικὴ του καὶ θρησκευτικὴ του φαντασία. Χωρὶς τὴν ὕλην αὐτὴν τοῦ μύθου, ποὺ γίνεται παράδοση, κι' ὕστερα σιγὰ - σιγὰ μορφὴ συγκεκριμένη τῆς πνευματικῆς καὶ ἡμικῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ, δὲν ὑπάρχει ἰστορικὴ ζωὴ.

“Ωστε γιὰ νὰ ὑπάρξῃ ἰστορικὴ ζωὴ ἀπαιτεῖται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἴδεα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γενικὰ ἀνθρώπινο, καὶ κάτι πέρα καὶ πέρα εἰδικό, ἡ παράδοση. Καὶ γιὰ νὰ ἔναγγορίσωμε στὸ παράδειγμά μας, χωρὶς τὴν ἀρχαία παράδοση εἶναι ἀκατανόητη ἡ ἀρχαία τέχνη. Γι' αὐτὸν τὸ μίμημα εἶναι τόσο ψυχρὸν καὶ τόσο ἀνούσιο, γιατὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρχαία παράδοση. Τὸ ἰστορικὸν ἔργο ποὺ λέγεται ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη εἶναι γέννημα ἐνὸς συγκεκριμένου λαοῦ ποὺ εἶχε μιὰ ὠρισμένη παράδοση. Ἡ ἴδεα τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας τοῦ σώματος εἶναι λοιπὸν ἔδω ἀπόλυτα συνυφασμένη μὲ τὴν ἀρχαία παράδοση. Ἡ ἴδεα ἔξιδαιται κεύει ἔδω μιὰ ὠρισμένη παράδοση, ἔξανθρωπίζει ἐνα ὠρισμένο μῆθο. Ἡ ἴδεα μοναχή της δὲν μπορεῖ νὰ γεννήσῃ τὸ ἰστορικὸν ἔργο. Ἀπαιτεῖται καὶ ἡ παράδοση καὶ ὁ συγκεκριμένος λαός. Καὶ τὰ τοία τοῦτα στοιχεῖα εἶναι ἰσοδύναμα γιὰ τὴν δημιουργία ἔργου ἰστορικοῦ.

“Ωστε γιὰ κάθε πραγματικὴ ἰστορικὴ δημιουργία, γιὰ κάθε πραγματικὸν ἰστορικὸν φαινόμενο, ἀπαιτοῦνται τοία θεμελιακὰ στοιχεῖα, ἡ ἴδεα, ἡ παράδοση καὶ ἡ ζωὴ. Ἡ ἴδεα ἔχει δύναμη ἰστορικὴ ἀμα εἶναι ἐσωτερικὰ δοσμένη, ἀμα εἶναι ὀργανικὸν νόημα τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ, ἀμα ὑπάρχει ως προβολὴ τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ καὶ δημιουργεῖ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνησυχία τῆς ζωῆς. Τότε ἡ ἴδεα κινεῖ τὴν ζωή, τότε κινεῖ

τὴν ιστορία. Στὴν ἀρχαία ζωὴ τῇδε μονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας εἶναι τὸ πραγματικὸν κίνητρο, εἶναι ἐσωτερικὸν πρόβλημα ὅλης τῆς ἀρχαίας ζωῆς, τῆς καλλιτεχνικῆς, τῆς πολιτικῆς, τῆς ἡθικῆς, τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς φιλοσοφικῆς. Ἡ τούτη εἶναι δργανικὴ μέσα σ' ὅλο τὸν ἀρχαῖο κόσμο. Καὶ ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ τῇδε αὐτῇ ἔχασε τὴν δργανικότητά της ἀρχίζει κι' ὁ ἀρχαῖος κόσμος νὰ καταρρέῃ. Δεύτερο θελελιακὸν στοιχεῖο τῆς πραγματικῆς ιστορικῆς δημιουργίας εἶναι ἡ παράδοση, ἕτσι ὅπως τὴν παρουσιάσαμε πρίν. Ἡ παράδοση εἶναι μιᾶς ὠρισμένης μορφὴς ζωῆς, πνευματικῆς, ἡθικῆς καὶ ὑλικῆς, ποὺ εἶναι ὁ ζωμένης ἀρχικὰ μέσα σ' ἓνα πανάρχαιο καὶ παντοδύναμο μῆθο. Τρίτο θεμελιακὸν στοιχεῖο τῆς ιστορικῆς ζωῆς, ισοδύναμο μὲ τὰ δυὸ προηγούμενα, εἶναι τῇδε τῇ ζωῇ, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ὠργανωμένη ως λαὸς γιὰ νὰ μπορῇ νὰ γίνῃ ιστορική. Ὁ λαὸς εἶναι ὠργανωμένη ζωὴ ποὺ τὰ γεννάει καὶ τὰ βαστάζει ὅλα. Εἴιαι τῇδε μοναμικὴ ὑπόσταση ποὺ κρατάει μέσα του καὶ τὴν παράδοσην καὶ τὴν τούτην. Ἀλλὰ καὶ τῇδε καὶ τῇ παράδοση δίνουν ἐνότητα στὸν λαό, τοῦ δημιουργοῦν ἐνιαία συνείδηση. Ἡ παράδοση καὶ τῇδε σχηματίζουν τὴν ζωὴν σὲ λαό. Γιατὶ τῇ ζωῇ, χωρὶς αὐτὰ τὰ δυὸ στοιχεῖα, εἶναι ἡθικὰ καὶ πνευματικὰ ἀσυγκέντρωτη, εἶναι κάτι ἀδιάφορο, κάτι ποὺ δὲν ἔχει ἐνότητα, εἶναι ἓνα ἀταχτό πλῆθος ἀπὸ ἄτομα, ἀπὸ φυσικὲς δυνάμεις ποὺ συγκρούονται ἀναμεταξύ των.

Ἀπὸ τὴν ὠργανωμένη ζωή, ἀπὸ τὸν λαό, ποὺ ὑπάρχει πάντα σὲ ὠρισμένο τόπο καὶ χρόνο, ἐκπορεύεται τῇ προσωπικότητα. Ἡ προσωπικότητα πλάθει, ρυθμίζει καὶ κατευθύνει τελειωτικὰ τὴν ζωὴν ἐνὸς λαοῦ. Μὲ τὴν προσωπικότητα φανερώνεται συγκεντρωμένη ἀπόλυτα ἡ ἡθικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ δύναμη ποὺ ἔχει ἓνας λαός. Ἡ προσωπικότητα φανερώνει τὸ μυστικὸν ποὺ κρύβει μέσα του ἓνας λαός, ἀνασύρει στὴν ἐπιφάνεια ὅλη τὴν δύναμη ποὺ κρύβεται κάτω στὸν πυθμένα τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ. Ἡ προσωπικότητα ἔκμαιεύει ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ ἀνησυχοῦν ἓνα λαό καὶ δημιουργεῖ τὸ unction τοῦ λόγου, τῆς τέχνης ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ ὅπως δὲν λαὸς εἶναι κάτι ποὺ δὲν ἀναλύεται πέρα καὶ πέρα λογικά, ὅπως δὲν λαὸς εἶναι λογικὰ ἀνετέλλεται, εἶται καὶ τῇ ζωῇ τὴν μορφὴν τοῦ λαοῦ εἶναι λογικὰ ἀνερμήνευτη, εἶται καὶ τῇ ζωῇ τὴν μορφὴν τῆς

προσωπικότητας είναι λογικά ἀπαρακολούθητη, είναι κατὰ βάθος ἀπρόσιτη στὸ λογικό.³ Εκεῖνο ποὺ ἐρμηνεύεται καὶ ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ ἀπὸ τὴν προσωπικότητα είναι τὰ ἀντικειμενικὰ ἔργα.⁴ Εκεῖνο ποὺ εἶναι προσιτὸ στὸ λογικὸ είναι τὸ ἴστορικὸ ἔργο, καὶ τοῦτο ὡς εἶναι σημεῖο.⁵ Ενῶ εκεῖνο ποὺ εἶναι ἥ πηγὴ τοῦ ἔργου τοῦ ἴστορικοῦ, δὲ λαὸς καὶ ἥ προσωπικότητα, εἶναι ἀσύλληπτο μὲ τὸ λογικό.⁶ Εκεῖνο ποὺ ὑπάρχει πίσω ἀπὸ τὰ ἔργα, εἶκεν ποὺ κινεῖται καὶ ζῆ, κι⁷ ἀνησυχεῖ καὶ πάσχει, εκεῖνο ποὺ ἀγγίζει τὴν αἰωνιότητα, ἥ ζωὴ ἥ ἵδια ποὺ ὑπάρχει ὡς πρόσωπο, εἴτε λαὸς εἶναι εἴτε ἄτομο, μένει πέρα ἀπὸ κάθε λογικὴ σύλληψη, εἶναι τόσο εἰδικὸ καὶ τόσο ἀπόλυτα συγκεκριμένο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀγγίξῃ κανένα λογικὸ σχῆμα. Μὲ τὸ λογικό μας παρακολουθοῦμε τὴν ζωὴν ἐνδές λαοῦ ἀπὸ τότε ποὺ ὑπάρχει ἀντικειμενικά, ποὺ φανερώνεται σὲ ἴστορικὰ ἔργα ὡς τὴν στιγμὴν ποὺ παύει νὰ δημιουργῇ ἀντικειμενικὰ ἔργα, ὡς τὴν στιγμὴν ποὺ σβύνει. Παρακολουθοῦμε τὶς ἐκδηλώσεις ὅλες καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς προσωπικότητας, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε ποτὲ ν⁹ ἀγγίξωμε μὲ τὸ λογικό μας ἐκείνη τὴν πηγὴν διπούθε πηγάζουν τὰ ἴστορικὰ ἔργα, τὴν ἵδια τὴν οἵτινα τῆς ζωῆς.⁸ Η ζωὴ ἥ ἵδια είναι κάτι ἀρρητο, είναι μιὰ ἀλογη πραγματικότητα ποὺ συλλαμβάνεται μονάχα ἀπὸ τὰ ἔργα της, μονάχα ἀπὸ τὴν ἀντικειμενική της μορφὴ κι¹⁰ ἐκφραση. Γι¹¹ αὐτὸ ποτὲ ἥ ἴστορικὴ ζωὴ δὲν συλλαμβάνεται μὲ λογικὰ σχήματα, ποτὲ ἥ ἴστορικὴ ζωὴ δὲν ἐρμηνεύεται μὲ γενικὰ σχήματα. Τὰ γενικὰ σχήματα είναι ἀπλᾶ βοηθήματα καὶ ἀξίζουν κάτι μονάχα γιὰ κείνον ποὺ ζῇ τὶ εἶναι ἴστορία.